

גם זה שבמדרגה הפחותה — 'ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ' (כידוע). וכנגד זה גם בצבא מעלה יש עשר קדושות (כדאיתא במדרשים. וע' רמב"ם — 'סודי התורה ב', ז), כנגד צבאות-מטה שהן כלל ישראל. (עפ"י מהרש"א).

וכן ב'אתם נצבים היום כלכם' מנויים עשר מדרגות בכלל ישראל; חמש מול חמש. ומקבילים לעשרת הדברות, חמש מול חמש, כפי שפרטם בספר פרי צדיק — נצבים, ובצדקת הצדיק רל. וע"ע ישראל קדושים ה, עמ' 41, ושם גם מנה עשר קדושות במימד הזמן.

'ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות' — הכוונה שארץ ישראל היא מרכז העולם. ולכן אורח מזוג, וגם מחכים, וביותר מקום המקדש, שלכן בו ישבו חכמי הסנהדרין ומשם תצא תורה (מהרש"א). וכיוצא בזה פרש מהר"ל מפרג (בהידושי אגדות), שאין הכוונה 'גבוה' במובן הגשמי, אלא ככינוי לקדושתה ומעלתה, כי כל המקודש מחבירו נקרא 'גבוה', ושאיין מקודש — שפל. (וע"ע לקוטי מוהר"ן ט, ה; ז, א; י, ד; תפארת יוסף — חגיגה ג: ד"ה איזהו).
ויש מי שפרש כפשוטו, והכוונה שגבוהה מכל הארצות שמשביבותיה. (מרומי שדה. ומהרש"ל כתב נפקותא בזה לענין נדרים, שהנודר לעלות מארץ ישראל — נדרו בטל ולוקה משום 'לא תשא שם ה'א לשוא').

(ע"ב) עד שעשאה כסולת נקיה... עיסה' — לפי שישראל נמשלו לתבואה, קדש ישראל לה' ראשית תבואתה, לכן כינוי כ'סולת נקיה' — כדרך התבואה שמנפים ממנה תחילה את הפסולת הגסה, ואחר כך עוברת ניפוי אחר ניפוי עד אשר תהיה ל'סולת'. כך עשה עזרא בהפרשתו את הפסולים כולם, החמורים עם הקלים (בן יהוידע).

'איתמר, אביי אמר: עלו מאליהם תנן, ורבא אמר העלום תנן' — בדומה למחלוקתם בעליית עזרא, נחלקו (בפסחים סד): אודות נעילת דלתות העזרה בהקרבת הפסח: 'איתמר, אביי אמר ננעלו תנן, רבא אמר נועלין תנן'. [ופרשו שם בגמרא שחולקים אם סומכין על הנס].

דף ע

'גירי וחרורי. מנלן? אמר רב חסדא דאמר קרא וכל הנבדל מטמאת גויי הארץ...'. — 'וכל הנבדל' משמע שתי הבדלות, גרים ועבדים משוחררים. אי נמי 'גויי' משמע שני ענינים (תורא"ש).

'אני אמרתי יהיו ישראל לפני חשובים ככרוב, והם שמו עצמם כנמר' — יש מי שפרש בדרך זו: על הכרובים שבבית המקדש אמרו (יזמא כא. ועוד): בנס היו עומדין. גם אמרו בזוהר (שמות ב) מהררי נמרים — אלו בני ישמעאל. וזהו 'אני אמרתי חשובין ככרוב' בבית המקדש, שעומד בנס, כן אנהיג אותם בהנהגה נסית, שלא יצטרכו לאחריים ולא תוכל שום בריה לפגוע בהם. ועתה שמו עצמם במעשיהם כנמר — זה ישמעאל שכתוב בו והוא יהיה פרא אדם, ידו בכל ויד כל בו, וכתרגומו: 'והוא יהא מרוד באנשא'. ידו בכל — לסטים. ויד כל בו — הכל שונאים אותו ומתגרים בו (בן יהוידע).

‘זהם שמו עצמם כנמר’ — הנמר הוא עז פנים כמו שאמרו ‘הוי עז כנמר’. וכן הפגום ביחוס, וכמו שאמרו להלן (בע"ב) ‘וכל כהן שיש בו עזות פנים אינו אלא מהם’. וכן אמרו (מט): ‘תשעה קבין ממזרות נטלה מישן’ ופרש"י עזות — ממזרות (וע' גם נדרים כ: ועוד), שהיו בה ממזרים ופסולים, כדלהלן עא:

‘אליהו כופתו’ — למאן דאמר אליהו זה פינחס — ניחא שנתמנה להיפרע על עוון זה, כי היה רגיל לקנאות על עבירה כיוצא בה, במעשה זמרי. ואפילו למאן דאמר פינחס אינו אליהו, מצינו באליהו שהיה מקנא למקום, ובעבירה זו שייך קינוי, כמו שמצינו במעשה זמרי (תורא"ש).

‘כיון שנתמנה אדם פרנס על הציבור אסור בעשיית מלאכה בפני שלשה’ — הכוונה כאן במושג ‘פרנס’ — תלמיד חכם ודיין או מורה הוראה לציבור, ואין המשמעות כבשאר מקומות, ממונה לעסוק בצרכי ציבור, מנהיג קהילה וכדו' — שאלו אינם בכלל איסור זה. (עפ"י ים של שלמה; מנחת יעקב א — מובא בפתחי תשובה חו"מ ח,ה).

א. מהמאירי כאן מבואר שמדובר בכל פרנס. ושמו יש לדחות, שמה שכתב ‘אם מצד חכמתו אם מצד מעלתו’ — במעלות-אמת של רוח ונפש מדובר, אבל בלאו הכי, מצד השררה והמנהיגות בעצמה — לא נאסר.
ב. בשלחן ערוך (שם) נפסק שאסור לו לפרנס הממונה על הציבור לאכול ולשתות בפני רבים בקל-חומר ממלאכה. והנה מדברי רב יהודה לרב נחמן מבואר שמלאכה אסורה בפרהסיא אפילו בדבר מצוה, כגון מעקה. ואולם סעודת מצוה נראה שלא נאסרה. ויש לחלק.

[ובטעם הדבר שאפילו מלאכת מצוה אסור, אף כי אין חכמה ועצה ותבונה נגד ה', ועוד, הלא אמרו שאפילו מלך שמחל על כבודו לדבר מצוה — שפיר דמי, כאגריפס שעמד וקיבל ספר תורה ושבחוהו חכמים על כך (סוטה מא, וע"ש בתוס') — יש לומר שלזה כתב רש"י שאיסור מלאכה אינו מפני כבודו שלו, כי אדרבה, בדבר מצוה זהו כבודו למעט בכבוד עצמו ולהרבות בכבוד המקום, אלא הטעם הוא משום גנאי ושפלות לציבור. וזה שייך בכל אופן, וכמו שמצינו קפידא על ‘כבוד הציבור’ גם כלפי דברי מצוה. ואמנם דוקא עשיית מלאכה מהוה פחיתות וגנאי, לא שאר דבר מצוה].
ואולם כתבו פוסקים שרוב נחמן יש להוכיח שמלאכת מצוה מותרת לת"ח בפרהסיא, מכך שעשה המעקה בעצמו (ע' מחזיק ברכה או"ח רנ ועוד; הגהות רא"מ הורביץ ומגדים חדשים — שבת קיט.).

‘אין משתמשים באשה כלל... קול באשה ערוה... אין שואלין בשלום אשה’ — מכאן משמע שגם קול שאינו של שירה אסור, אלא כל קול שיש בו משום קירבה וחיבה והרחבת הלב וחיבה [לאפוקי קול דברים בעלמא, כיון שרגילים בו אינו בכלל ערוה]. ע' בזה בראשונים בברכות (כד), ובפוסקים — או"ח עה; אגרות משה או"ח ח"ד סו"י טו וח"ה סו"י יב,ג קפא; שבט הלוי ח"ג יד וח"ה קצו, ד וסו"י קצח ו) — אודות נאום אשה בפני אנשים; יביע אומר (ח"א ו); אוצר הפוסקים כא. (וע"ע במובא ביוסף דעת ברכות כד, בשאלות ותשובות לסיכום).

ומהרש"ל כתב (ים של שלמה ד) דיחוי בעלמא דחאו, שלא אסרו אלא בשמיעת קול שיר, על דרך המקרא השמיעני את קולך כי קולך ערב. גם לא מצינו שזוהרו גדולים הראשונים מלדבר עם האשה, בכמה מעשים בתלמוד.

על אמירת ‘שלום’ — כתב בספר בן יהוידע לרבי יוסף חיים מבגדד, הכוונה באיש זר שאינו מכירה, אבל אם מכירה, או קיבל ממנה טובת הנאה וכד', שאז שאלת השלום באה מתוך חובת הנימוס ודרך ארץ — זה אינו בכלל האיסור. וכשאלת אלישע בשלום השונמית. ע"ש. (וע"ע בשבט הלוי הנ"ל ובח"ד

קסח. וראה בספר פחד יצחק לגר"י הוטנר, אגרות ומכתבים סוף אגרת יד. ע"ע בספר דברי חכמים — בשם הגר"ח פ שיינברג שליט"א. פרטים נוספים בענין שאילת שלום לאשה — ע' במובא בב"מ פז).

ולענין איסור 'אין משתמשין', נחלקו ראשונים בטעם הדין, אם כדי שלא להרגילה, או שלא יבוא לידי הרהור עבירה, ויש חילוק בין הטעמים אלו סוגי שימושים נאסרו (ע' רש"י ור"ן כאן; רמב"ם איסור"ב כא,ה ובפיה"מ סנהדרין ז,ד). ויש סוברים שנהגו להקל בדבר, כי סומכים על מימרא אחרת של שמואל, שכל שכוונתו לשם שמים ולא לשם חיבה — מותר. (ע' תוס' פב ד"ה הכל; פסקי הרי"א, יש"ש ומהרי"ט; אה"ע כא,ה ובערוך השלחן שם; שבט הלוי ח"ה ר).

(ע"ב) 'הואיל ואתא מר להכא לישתעי מיליה כי היכי דלא לימרו מחנפי רבנן אהדדי' — מכאן שכל השותק ואינו מוכיח את חברו, עובר באיסור חנופה. (עפ"י ספר יראים נה, ובדפוס וילנא — רמח. וכיו"ב כתב רבנו יונה את קצה. מובא בבאר מים חיים — פתיחה, אות טז).

'אימר דאמר שמואל למיחש ליה, לאכרוזי עליה מי אמר' — ורב יהודה שהכריז עליו — לפי שראה בו חוצפה יתירה. וכן מציינו (בב"מ פג:). לרבי אלעזר ברבי שמעון שהעניש אדם שהתחצף כנגדו, כי הבין על פי שיחו ושיגו שאדם רשע הוא ובר עונש. וכמו ברוח הקדש היו מכוונים (עפ"י תורא"ש).

'ככתבם וכלשונם'

'כל הנושא אשה לשום ממון — הויין לו בנים שאינן מהוגנים' — נהגו שלא ליתן אדם ממון גדול לבתו. ומי שהוא מקפיד ומתקוטט בעבור נכסי אשתו — אינו מצליח, ואין זוגן עולה יפה. אלא מה שיתן לו חמיו או חמותו — יקח בעין יפה [ואז יצליח]. כן מובא ברמ"א אה"ע ב.א. כי הממון שאדם לוקח עם אשתו, אינו ממון של ישר. תדע, שהרי אמרו רז"ל (ע' עירובין סד). הרוצה שיתקיימו נכסי אשתו, יעשה מהן מצוות. וראוי לכל איש בר דעת, שלא יעגן עצמו (ולא בת זוגו מפני ממון רב, שהממון ההוא לא יצליח מפני העיגון ומפני הרהור עבירה. ורבים נכשלים בעבירות שאין נושאים אשה במהרה, ועליהן נאמר כל הנושא אשה לשם ממון ולא לשם שמים עשה יעשה לו כנפים, והחטאים נקשרים בנשמתו ובגופו ח"ו...'). (שו"ת הראב"ד סא; ארחות חיים — מובא ברמ"א אה"ע ב.א. ואם כי עיקר מאמרז"ל מוסב על אשה הפסולה לו — ע' רש"י ובשו"ת הריב"ש טו וברמ"א שם). זו לשון החזון-איש באגרותיו (קובץ אגרות ח"א קסז), אודות דקדוק בשידוכים בעניני ממונות: 'אינו מובן לי הדיקנות יתירה בדברים שהרחיקום רבותינו ז"ל כמבואר ברמ"א אה"ע סי' ב... והצלחה שמבטיח הרמ"א ודאי עדיף מהשתדלות'. ע"ע בחידושי אגודת למהר"ל מפרג.

(ע"ב) 'כל הפוסל פסול ואינו מדבר בשבחה לעולם' — ... כי הנה האיש הנבור, זך המצפון, בעל מדות טובות, הנה צדק ואמת כל אמרי פיו ולא

יצא מפיו שום דבר מגונה וכל שמץ גנות לא ישמע על פיו לגנות שום דבר, רק הכל חסדים וטובות ורחמנות. וטעם הדבר, לאשר שתמיד מחשבתו ורעינו קשורים בעבודות אהבת הבורא והמדות הטובות הנ"ל, ומה שהוא בכח יצא אל הפועל, כי הלשון הוא קולמס הלב, כי לא יקשר מחשבתו בשום דבר גנות, בכדי שלא ישאר רושם שמץ הגנות במחשבתו אשר הוא לאיש הנלבב שהוא כחומץ לשינים וכעשן לעינים.

וכן סיפרו על חכם אחד שעבר עם תלמידיו בדרך שהיתה מושלכת שם נבילה מוסרחת, ואמרו תלמידיו: כמה גדול סרחון הנבילה הלז. ואמר החכם: כמה לבנים שיניה... והיינו, שגער בהם בתלמידיו על שספרו בגנות. והן אמת שאין בסיפור גנות הנבילה שום ענין, אבל מטעם זה השיבם שבזה היותם מקנים בנפשותם מזה גרעון, שהיו מקשרים מחשבותם בענין הגנות, והראה שיותר טוב לקשר המחשבה במדת השבח...

... ועליו אמרו חז"ל: כל הפוסל במומו פוסל ואינו מדבר בשבח לעולם — כי לאשר שמחשבתו קשורה בעניני הגנות, להוציא דיבה לחשוד בכשרים, והוא לאשר שמחשבתו קשורה בעניני הגנות ונשאר הרושם במחשבתו ויצא כח המחשבה ויתראה על הלשון, עד כי כל רוחו יוציא כסיל...'. (קדושת לוי — אבות ה.ד. וע"ע דעת חכמה ומוסר ח"ב יד)

'כל דאמר מדבית חשמונאי מלכא קאתינא — עבדא הוא, דלא אישתויר מינייהו אלא ההיא רביתא...' —

'... וברור בעיני דמה שאמרו דלא אשתויר מיניה כו' אין רצה לומר דלא נשאר לגמרי מהם, וחלילה מי שעשה התשועה הגדולה הזאת בישראל יכלה זרעו מן העולם, ואף דהרמב"ן (פ' יח) נתן טעם לזה, מפני שנטלו מלוכה, אין זה מספיק להסיר השאלה למה יגיע עונש זה לחשמונאי הצדיק שלא נטל מלוכה, שלא ישאר כלום מזרעו, אבל ברור בעיני דהכונה שלא נשתויר מזרעו בפירסום ומי שיתייחס אחריו. וקטלינהו לכולהי מרותיה, היינו כל אותם שמצא, והם נענשו בעונם, והשאר נחבאו והעלימו עצמם ולא פירסמו יחוסם. ולפי שמשכה מלכות הורדוס וזרעו ק' שנה, שכל אותם הימים היה ירא לפרסם עצמו מי שהיה מבית חשמונאי, על כן נשתקע ונשתכח זכר יחוסם מן העולם, ולא נשאר מי שמתייחס אחריהם אלא אותם העבדים בני הורדוס...'. (מתוך 'רסיסי לילה' נו, עמ' 168. וראה 'חכמה ומוסר' לרש"ז זיו, ח"א קבו; 'לקט שיחות מוסר' לגר"א שר, ח"ב עמ' קג).

'אמר ליה: דכיר מר מאי אמר שמואל כי קאי חדא כרעא אגודא וחדא כרעא במברא, א"ל הכי אמר שמואל: כל דאמר מדבית חשמונאי מלכא...' —

'... אף שהמדרגה וההכרה נמצאות בשלמותן בפנימיות, עדיין יש להשתמש בסיוע של מעשים חיצוניים כדי לשמור על בהירות ההשגה בלב. דרך השכחה והזכירה של השכל ודרך השכחה והזכירה של הנפש דומות הן זו לזו. לשכל תקל זכירת הענין על ידי זכירת פרטים חיצוניים, ואפילו צדדיים שאין להם כל שייכות עצמית לתוכן הענין.

איתא בקידושין 'דכיר מר מה אמר שמואל...'. — הרי דוגמא מחז"ל לשימוש בפרטים צדדיים, שיש להם רק קשר מקרי עם המימרא, כדי להזכיר את תוכן המימרא.

וכן הוא בנפש; הכרות פנימית שהשיג לבו של אדם עלולות להטשטש, ולכן עצה טובה היא לקשר אותן עם סימנים חיצוניים. בכגון זה אמרו רז"ל (ברכות ו): 'כל הקובע מקום לתפלתו

אלקי אברהם בעזרו, כי על ידי קביעת המקום זוכר הוא רשמי כל התפילות שהתפלל במקום ההוא, ובכולם נעזר להעמיק את דרגת פנימיותה של תפילתו הנוכחית, וגם לשמור עליה מטשטוש רשמי הלב בעתיד. (מכתב מאליהו ח"ג עמ' 128).

'מעלה יתירה יש בין ישראל לגרים, דאילו בישראל כתיב בהו והייתי להם לאלקים והמה יהיו לי לעם, ואילו בגרים כתיב מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי נאם ה' והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלקים' –

וזהו המדה יתרה שבישראל נגד גרים שאמרו בפ' עשרה יוחסין דבישראל ברישא והייתי להם לאלקים, דעל כרחם הש"י מושל על מעמקי לבבם ואי אפשר להם לנטות במעמקי לבבם מהש"י כלל, כי שרשם דבוק באלקים חיים ואינם דבר נפרד ממנו שתהיה בחירה בידם ליפרד ולהיות כגויי הארצות, דעל זה אמר והעלה על רוחכם היו לא תהיה וגו', דאף-על-פי שחטא ישראל הוא (סנהדרין מד). דזהו כפיית הר כגיגית במתן תורה לומר דעל כרחם יקבלו. ו'אנכי' קודם ל'לא יהיה לך' ולא בא בלשון ציווי, רק דעל כרחם אנכי אלקיך...'. (דברי סופרים לה, עמ' 44).

'קשים גרים לישראל כספחת' – ע' בתוס' כמה פירושים, וזו לשון הרמב"ם (איסורי ביאה יג,ח): וּמַפְנֵי זֶה אָמְרוּ חַכְמֵי קָשִׁים לָהֶם גְּרָמִים לְיִשְׂרָאֵל כְּנֹגַע צָרַעַת – שְׂרֹבֵן חֹזְרִין בְּשִׁבִיל דְּבַר וּמִטְעִין אֶת יִשְׂרָאֵל, וְקִשָּׁה הַדְּבַר לְפָרוֹשׁ מֵהֶם אַחַר שְׁנַתְגִּירוֹ. צֵא וְלִמַּד מֵה אִירַע בְּמִדְבַר בְּמַעֲשֵׂה הַעֲגָל וּבִקְבֻרוֹת הַתְּאוּדָה, וְכֵן רֹב הַנְּסִיוֹנוֹת, הַאֲסַפְסוּף הָיוּ בְהֵן תַּחֲלִיחַ'.
ע"ע: תורא"ש; חדושי אגדות מהר"ל; בני יששכר תמוז-אב ב,ט.

דף עא

'צדקה עשה הקב"ה עם ישראל, שמשפחה שנטמעה נטמעה' – כתב הר"ן: דין זה, משפחה שנטמעה נטמעה, אינו ענין לעתיד לבוא בלבד, אלא גם עתה בזמן הזה, אין לגלות משפחות שנטמעו בהן פסולים אלא לתלמידים בצנעה, פעם אחת בשבוע, כדלהלן – שהרי אין בין העולם הזה לימות המשיח לענין מצוות ולא כלום. וכן פסק הרמ"א (אה"ע ב,ה).
ובכל אותם המעשים המובאים כאן, שהחכמים הכריזו על המשפחות – מדובר שלא נטמעה המשפחה או לא נשתקע הדבר עדיין. (חזו"א אה"ע א,יח – ע"ש פרטי הגדרת 'טימוע').
בספר אילת השחר (להלן עו.) צידד לומר לענין הכותים שאינם בקיאים בהלכות גיטין וקדושין וממילא משפחותיהם פסולות מחשש ממזרים – אין לדון שם משום 'משפחה שנטמעה', כי כיון שאין מדקדקים בהלכות, הרי זה כפסול ידוע. וזה גם הטעם לכך שהקראים אסורין לבוא בקהל, ואין להם קולא זאת של 'משפחה שנטמעה'.
טעם נוסף יש – לפי שנתערבו במזיד, שמא לא הקלו לגבם. סברא זו מוזכרת באגרות משה (אה"ע ח"ד ט).

— יש אומרים שעדים, שנים או יותר, היודעים על משפחה מסוימת שנתערב בה ממזר או פסול,